

Firma Archeologiczna
ARCHEOLOG
Szymon Pawlikowski
Ul. Do Wilgi 27/1
30-419 Kraków

Tel. 660 787 133
archeolog.pawlikowski@gmail.com

Kraków data

**Do
Wojewódzkiego
Konserwatora Zabytków
w Krakowie**

W związku z zakończeniem nadzoru archeologicznego związanego z przebudową, restauracją i adaptacją willi Kossakówka przy placu Kossaka 4 w Krakowie, na terenie działki numer 123/6, obręb 0145 jedn. ew. Śródmieście, zwracam się z prośbą o przyjęcie sprawozdania z prowadzonych prac.

Szymon Pawlikowski

Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego związanego z przebudową, restauracją i adaptacją willi Kossakówka przy placu Kossaka 4 w Krakowie, na terenie działki numer 123/6, obręb 0145 jedn. ew. Śródmieście.

Inwestor prac: Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie MOC AK, ul. Lipowa 4, 30-702 Kraków.

Nadzór Archeologiczny: Firma Archeologiczna „ARCHEOLOG” Szymon Pawlikowski
ul. Do Wilgi 27/1, 30-419 Kraków

Prace prowadzono na podstawie pozwolenia konserwatorskiego Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie numer ZA.5161.176.2021, sygnatura pisma ZA.5161.176.2021.MTW, z dnia 16 listopada 2021 roku.

Kraków 2022

W dniach od 17 listopada 2021 roku do 24 stycznia 2022 roku trwał nadzór archeologiczny nad inwestycją w budynku Kossakówki, zlokalizowanym przy ulicy Morawskiego 1 w Krakowie, polegającą na renowacji budynku i przystosowaniu go do warunków muzeum. Podczas prowadzonych prac natrafiono na nowożytny pochówek, śmietnisko oraz bruk kamienny, a także liczne zabytki ruchome. Prace prowadzono z pełną dokumentacją.

Lokalizacja:

Teren inwestycji zlokalizowany jest przy ulicy plac Kossaka 4, w Krakowie, na działce 123/6 obręb 0145 jedn. ew. Śródmieście, na terenie XIX-wiecznej posiadłości rodziny Kossaków, zwanej Kossakówką. Prace obejmowały podziemia samej posiadłości, nie ingerowały w teren ogrodu posiadłości.

Podstawa prawna:

Prace remontowo - adaptacyjne prowadzone na podstawie obowiązującego pozwolenia budowlanego nie wymagały zapewnienia nadzoru archeologicznego. Przyczyną narzucenia przez konserwatora obowiązku prowadzenia prac pod nadzorem archeologa oraz przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych było natrafienie przez pracowników budowlanych na ludzki szkielet, znajdujący się poniżej poziomu podsadzenia fundamentu budynku. O znalezisku powiadomiona została Policja, oraz przedstawiciele WUOZ Kraków. Zwołano specjalną komisję konserwatorską w celu wyjaśnienia tego odkrycia. W świetle braku informacji o funkcjonowaniu w tym miejscu obiektów o charakterze sepulkralnym komisja ustaliła, że ze względu na znalezisko dalsze prace renowacyjne podlegać będą nadzorowi archeologicznemu. Wydano w trybie przyspieszonym pozwolenie na prowadzenie prac nadzorczych (numer pozwolenia: ZA.5161.176.2021).

Opis Prac:

Kossakówka jest neogotyckim budynkiem o charakterze dworku, którego budowę rozpoczęto w 1851 roku. Swoją nazwę zawdzięcza Juliuszowi Kossakowi, sławnemu polskiemu artyście malarzowi który zakupił dworek w roku 1869 i wprowadził się tam wraz z rodziną. Dworek ten był nie tylko domem Kossaka, ale też jego pracownią, a po nim, pracownią jego syna, Wojciecha Kossaka, który podobnie jak ojciec, zapisał się w historii Polski jako uzdolniony artysta malarz. Budynek pozostawał w rękach rodziny Kossaków przez kilka pokoleń, ale po II Wojnie Światowej zaczął podupadać. Interwencja żony wnuka Juliusza Kossaka, Elżbiety Dzieciołowskiej-Śmiałowskiej u ministra kultury Włodzimierza Sokorskiego doprowadziła do uznania dworku za pamiątkę historyczną, uchroniła go od rozbiórki i w konsekwencji w 1960 roku został wpisany do Krajowego

Rejestru Zabytków pod numerem A-951. Wyremontowany budynek utrzymywał się jeszcze przez 2 dekady, ale w latach 80' znów zaczął podupadać. Zrujnowany budynek odkupiło Miasto Kraków, w celu utworzenia tam muzeum.

Prace remontowo - adaptacyjne budynku Kossakówki, oraz otaczającego go terenu podzielono na kilka etapów. Etap pierwszy, który po odkryciu ludzkich szczątków podlegał nadzorowi archeologicznemu, polegał na wybraniu zasypisk piwnic, pogłębieniu ich, wykopaniu piwnic pod pomieszczeniami parteru, pod którymi się one nie znajdowały, podbiciu fundamentów wszystkich partii budynku i zabezpieczeniu wszystkich elementów nośnych, w celu zabezpieczenie niszczącej i grożącej zawaleniem posiadłości przed katastrofą. Podczas tych prac właśnie, pod jednym z pomieszczeń parteru, oznaczonym na naszym schemacie jako Pomieszczenie 1 (POM 1), pracownicy budowlani odkryli ludzkie szczątki. Niestety, ze względu na brak nadzoru archeologicznego i brak odpowiedniej wiedzy wśród pracowników budowlanych dotyczących rozpoznawania ludzkich szczątków, pracownicy budowlani nie zorientowali się od razu, że mają do czynienia z ludzkim szkieletem, a wzięli go za luźne szczątki zwierzęce, jakie w tym miejscu już występowały. Pracownicy nie przerwali więc od razu pracy, wykopując wspomniane ludzkie szczątki z ziemi. Dopiero odnalezienie czaszki zaalarmowało ich, że mogą nie mieć do czynienia z kośćmi ludzkimi. Powiadomili przełożonych, a Ci rozpoczęli procedurę, która doprowadziła do przyjazdu policji oraz przedstawicieli WUOZ, stwierdzenia, że szczątki te nie są współczesne, a następnie zwołania specjalnej komisji konserwatorskiej, która nałoży w trybie pilnym na inwestycje wymóg nadzoru archeologicznego nad dalszymi pracami.

Następnego dnia na miejscu zjawili się archeolodzy. Po wstępnych oględzinach na jakim etapie znajdują się prace, archeolodzy zapoznali się ze szczątkami ludzkimi wydobytymi przez pracowników budowlanych. Szkielet był niekompletny, brakowało głównie kości małych, jak kręgi, czy paliczki, ale też niektórych kości większych. Wstępna ekspertyza antropologiczna dokonana przez archeologów sugerowała, że szkielet należy do młodej kobiety w wieku Adultus (22-35 lat). Większość ziemi, która została wykopana wraz ze szkieletem wciąż spoczywała na dnie Pomieszczenia 1, dlatego archeolodzy prace rozpoczęli od przesiania i dokładnego przebrania hałdy tej ziemi. Odnaleziono wiele drobnych, brakujących kości ludzki, wraz z ogromem zabytków ruchomych. Zabytki te datowane były szeroko na okres nowożytny. Po zakończeniu przesiewania hałdy przystąpiono do wybrania luźnej ziemi i wyplantowania poziomu, jaki zastano w tym miejscu, wraz z pełną dokumentacją fotograficzną i rysunkową. Szybko okazało się, że zabytki te nie są związane z pochówkiem, a z warstwą zalęgającą nad nim. Podczas eksploracji pozostałych nawarstwień tym pomieszczeniu rozpoznano wkop związany z jamą grobową denatki. Podczas eksplorowania pozostałości tego wkopu natrafiono na fragment szkieletu zachowany *in situ*, kość piszczelowa, strzałkowa i kości stępu (prawa noga). Ze względu na zaawansowanie prac

budowlanych nie można było uzyskać w tym pomieszczeniu żadnego zadowalającego profilu ziemnego, jedynie pozostałości warstw zalęgających nad pochówkiem uchwycono fragmentarycznie zachowane dzięki temu, że przywarły do betonu, związanego z podbiciem jednej ze ścian tego pomieszczenia, wykonanej wcześniej od strony pomieszczenia sąsiadującego. Obraz ten jednak był mało czytelny i niewiele mówił. Jedynie część przekroju, który powstał w wyniku prac archeologicznych pozwalał na pewne rozpoznanie nawarstwień i pozwoliło wyizolować jamę grobową od warstw zalęgających powyżej, oraz na równi z nią. Jama wkopana była w warstwę, którą potraktowano jakby była calcem, jednak z punktu widzenia definicji, nie był to grunt rodzimy nie ruszony przez człowieka współczesnego. Warstwa ta stanowiła lessy, ily i piaski naniesione tutaj prawdopodobnie przez rzekę Wisłę, w której zdarzały się pojedyncze zabytki (nie w tym pomieszczeniu), nie stanowiła ona jednak warstwy antropogenicznej, a inwestycja nie sięgała głębiej, co uniemożliwiało identyfikację geologicznego calca. Po zakończeniu eksploracji jamy grobowej, przesianiu całej hałdy z tego pomieszczenia, wybraniu wszystkich odnalezionych szczątków ludzki i ich umyciu, zasięgnięto opinii antropologa fizycznego Arkadiusza Wrębiaka. Po jego oględzinach potwierdzono płeć i wiek zmarłej kobiety. Ponadto antropolog zauważył, że kobieta ta była dobrze odżywiona, była praworęczna i prawdopodobnie pracowała fizycznie. Ponadto starcie zębów sugerowała, że mocno nimi pracowała, być może przy wyplataniu przedmiotów z wikliny. Dodatkowo odkryto zrośnięty uraz od narzędzia ciętego nad prawym oczodołem. Dalsze dokładniejsze badania denatki są uzgodnione z Instytutem Antropologii Sądowej UJ, w tym badania DNA.

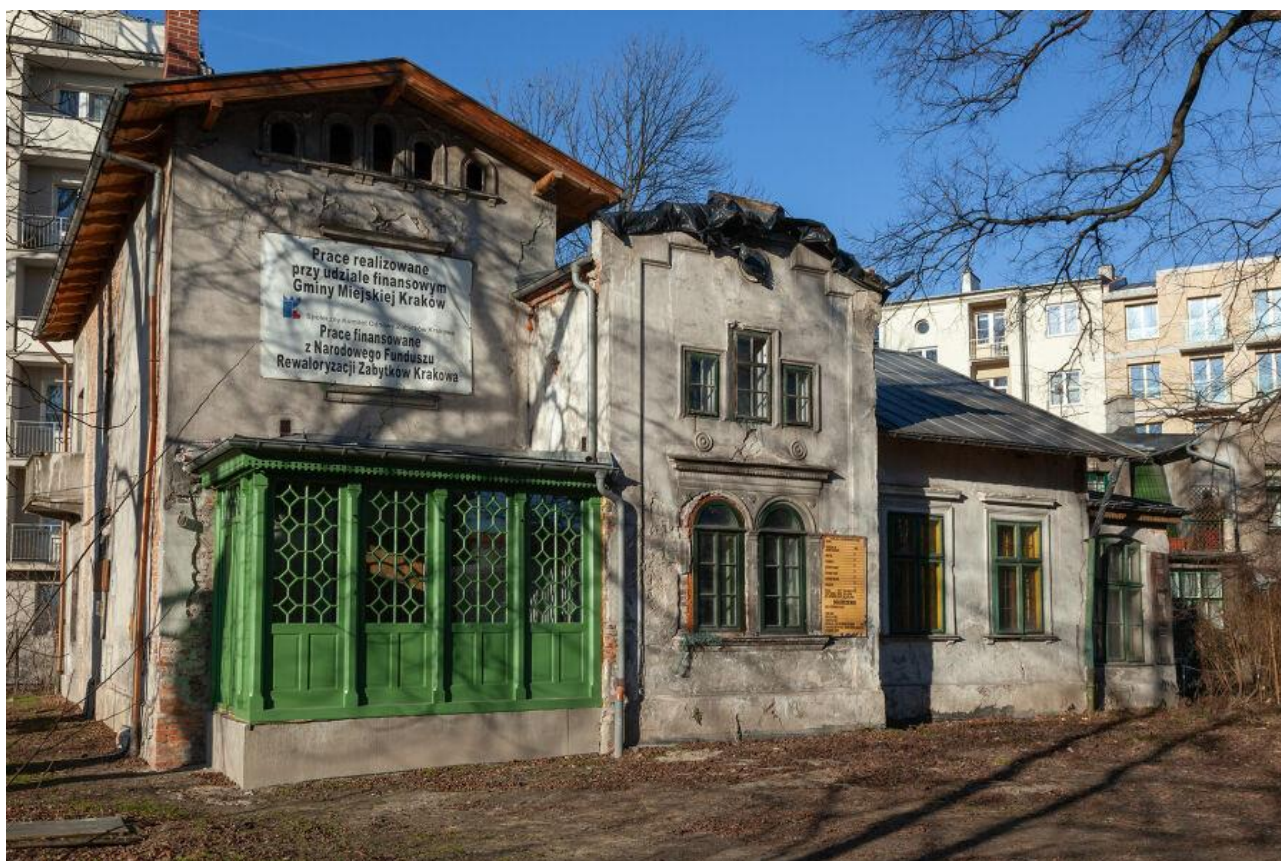
Po zakończeniu prac w tym pomieszczeniu przystąpiono do procedury nadzorowania trwających dalej prac w pomieszczeniach sąsiadujących (procedura ta trwała również w czasie prac w POM 1). W pomieszczeniu na północ od POM 1, nazwanym POM 2. Tutaj również prace były daleko posunięte w momencie przybycia archeologów. Natrafiono tam jednak pod fundamentem na ciekawy obiekt archeologiczny. Wkopany był, podobnie jak jama grobowa, w warstwę naniesioną prawdopodobnie przez rzekę i wyraźnie się z niej oddzielał. W obiekcie tym znaleziono zabytki późno-nowożytny, a także warstwę zlasowanego wapna. Obecność wapna, lokalizacja obiektu wraz z zabytkami datującymi pozwoliły przypuszczać, iż był to dół do gaszenia wapna budowlanego, związany z momentem budowy willi Kossakówki. W wąskich przejściach połączonych z POM 2, określonych jako POM 3, prace w momencie przybycia archeologów dopiero się zaczynały. Zalęgające górne warstwy zawierały materiał głównie współczesny i późno nowożytny. Natrafiono tam na kilka dużych kamieni ułożonych na płask, wyszlizganych od góry, przywodzących na myśl bruk, jednak stan zachowania nie pozwala jednoznacznie stwierdzić czym one były. Niemal pewne jest jednak, że zostały tam ułożone celowo. Profil nawarstwień niższych niż współczesne udało się uchwycić przy okazji przygotowywania podbić fundamentów. Pod poziomem fundamentów

Kossakówki zalegało jeszcze około 80 cm nawarstwień antropogenicznych nowożytnych, a następnie napływowe warstwy związane prawdopodobnie z wylewami Wisły. W jednym z wkopów pod podbicia fundamentów natrafiono także na dziwną konstrukcję ceglana, która nie występowała wewnątrz pomieszczenia. W przekroju widać było 3 poziomy ułożonych na płask cegieł, nie połączonych zaprawą, o nieznannej szerokości konstrukcji. Wyglądało jednak na to, że konstrukcja ta kontynuować się będzie w części pomieszczenia, bezpośrednio przylegającej do pomieszczenia 2, która w tamtym momencie nie była jeszcze wyeksplorowana. Przypuszczenia potwierdziły się. Odnaleziona konstrukcja ceglana liczyła nie 3 a 4 poziomy cegieł ułożonych na płask, przy czym najwyższy poziom był bardzo zniszczony. Stan zachowania sugeruje, że mógł być on narażony na czynniki zewnętrzne, w tym atmosferyczne przez dłuższy czas. Cegły nie były związane żadną zaprawą, pomiędzy nimi znajdował się ten sam less wymieszany z łem i piaskiem, który stanowił warstwy naniesione prawdopodobnie przez rzekę. Szerokość tej konstrukcji wynosiła ok. 70 cm (3 cegły). Same cegły można datować ze względu na rozmiar i sposób wykonania jako nowożytne.

Prace ziemne trwały również w małym pomieszczeniu po zachodniej stronie budynku, które przeznaczono na szyb windy. Natrafiono tam jedynie na reszkę późno nowożytnej warstwy kulturowej tuż po poziomem fundamentów, a pod spodem te same warstwy napływowe. Nie odnaleziono żadnych obiektów archeologicznych, czy znaczących zabytków ruchomych.

Najciekawsze odkrycie poza samym pochówkiem zostało dokonane w pomieszczeniu 5. Nawarstwienia jakie tam się znajdowały były systematycznie usuwane przez pracowników budowy, a następnie przepatrywane i częściowo przesiewane przez archeologów. Z tych nawarstwień wydobyto znaczną ilość zabytków archeologicznych nowożytnych, od XVI do XIX wieku. Bardzo dużą ilość potłuczonych fragmentów naczyń ceramicznych, ale też fajki, monety i inne zabytki metalowe, szklane czy kościane, zwłaszcza bardzo duża ilość odpadów po produkcji kościanych paciorków i guzików. Wszystkie te zabytki, ich ilość, charakterystyka nawarstwień i datowanie pozwalają domniemywać iż było to śmietnisko nowożytne. Nie jasnym jednak jest, czy owe śmietnisko było tam *in situ*, czy zostało tam re deponowane. Ponadto w POM 1 nad pochówkiem kobiety warstwy, które tam zalegały również należy wiązać z tym śmietniskiem. Tam, ze względu na niemożliwość zadokumentowania prawidłowego profilu nawarstwień nie było to jasne, jednak dzięki poprawnemu odsłonięciu profili ziemnych w POM 5 i ich zadokumentowaniu widać wyraźnie, że śmietnisko to nie powstało w skutek jednoczasowego wysypania tam ziemi, ponieważ można wydzielać w nim warstwy de pozycyjne. Warstwy te jednak ciężko datować dokładniej niż ramowo na okres nowożytny, podobnie jak całe śmietnisko. Ze względu na kolor, miąższość i fakturę ziemi zalegającej w obu pomieszczeniach, a także jednorodny dla obu materiał archeologiczny, można z całą pewnością uznać, że jest to jeden obiekt (śmietnisko). To co jednak

było naprawdę interesujące w tym miejscu odnaleziono bezpośrednio pod nawarstwieniami śmietniska. Odkryto tam kamienny bruk, z wygładzonymi od użytkowania kamieniami. Zajmował on właściwie całą powierzchnię pomieszczenia. Został nieco uszkodzony przez pracowników budowlanych podczas wybierania ziemi, jednak zachował swoją strukturę. Bruk ten ewidentnie nie był powiązany z zalęgającym ponad nim śmietniskiem, za to poziom zalęgania bruku i warstwa w jakiej zalegał sugeruje, że pochówek odnaleziony w POM 1 może być czasowo związany z jego funkcjonowaniem. Poziom zalęgania bruku wynosił ok. 350 cm poniżej poziomu podłogi parteru w tym miejscu, natomiast poziom zalęgania jamy grobowej w POM 1 wynosił ok. 360cm poniżej poziomu podłogi parteru w tym miejscu. Poziomy zalęgania obydwu obiektów są zbliżone i możliwe jest, że pochówek jest bezpośrednio związany z funkcjonowaniem bruku. Dodatkowo na powierzchni bruku zarejestrowano podłużne wgłębienia między kamieniami, które interpretowane są jako koleiny. Takich kolein zauważono 3 i ich obecność, wraz z pojedynczymi zabytkami jakie zaobserwowano bezpośrednio na bruku, lub między jego kamieniami, tj. fragmenty podków końskich czy moneta (?), sugerują, iż bruk ten był drogą, prawdopodobnie prowadzącą do miasta Kraków, lub na wzgórze Wawelskie wzdłuż rzeki Wisły, która obecnie znajduje się około 225 metrów (+/- 5) od miejsca jego odnalezienia, a w przeszłości jej koryto meandrując mogło biec nieco bliżej, jednak stare mapy nie są precyzyjne. Precyzyjnie jednak pokazują dawny przebieg rzeki Rudawy, która dzisiaj wpada do Wisły na Salwatorze (w okolicy pętli tramwajowej Salwator), a w nowożytności i średniowieczu biegła ona wzdłuż Alei Adama Mickiewicza (w bezpośrednim sąsiedztwie budynku Kossakówki), i wpadała do Wisły mniej więcej w miejscu, gdzie dzisiaj znajduje się most Zwirzyński. Dodatkowo w trakcie wykonywania podbić fundamentu w POM 5 ustalono, że zasięg bruku jest większy niż pomieszczenie. Pod każdym podbiciem odkrywano dalsze relikty bruku i dokumentowano. Wedle zaleceń konserwatorskich bruk ten nie został rozebrany, jak powinien był zostać wedle wstępnych planów inwestycyjnych. Zamiast tego projekt dostosowano do pozostawienia go tam i wyeksponowania dla zwiedzających. Datowanie tego bruku jest trudne, ponieważ obiekty tego typu nie są czułe chronologicznie, a widziano jedynie niewielki jego fragment. Na pewno jest on starszy niż moment depozycji śmietniska ponad nim, jak również warstw napływowych związanych z wylewami Wisły, które znajdują się powyżej poziomu jego zalęgania. Ze względu na wagę znaleziska (brak informacji o istnieniu w tym miejscu takiej drogi/placu/zabudowań w tym okresie), formę prowadzenia nadzoru, a nie pełnozakresowych badań, oraz szczątkowość zakresu odkrycia (niewielki teren odsłonięcia poziomu bruku), zaleca się przeprowadzenie dodatkowych badań naukowych w celu rozpoznania zasięgu bruku i jego funkcji. Po zakończeniu prac budowlanych związanych z podbijaniem fundamentów, zabezpieczaniem murów grożących katastrofą budowlaną i pogłębieniu piwnic, zakończono pierwszy etap prac renowacyjnych, a wraz z nimi nadzór archeologiczny.

Fot. 1. Budynek Kossakówki przed rozpoczęciem inwestycji.

(źródło:https://www.krakow.pl/aktualnosci/251002,26,komunikat,jaka_bedzie_kossakowka_.html?_ga=2.215379476.2004588182.1626071122-2003852197.1625745623) (Fot. R. Sosin)

Fot. 2. Poziom w POM 1 zastany po pracach pracowników budowy, wyplantowany przez archeologów.

Fot. 3. Zbliżenie na miejsce znalezienia szkieletu (lewy, górny rób), widoczne pozostałości śmietnika i ślad jamy grobowej.

Fot. 4. Podczas eksploracji jamy grobowej natrafiono na pozostałość szkieletu *in situ*, na zdjęciu widoczne kości piszczelowa, strzałkowa i część kości stępu.

Fot. 5. Zbliżenie na wyżej opisane kości.

Fot. 6. Zrównanie poziomu eksploracji jamy grobowej z poziomem do którego dokopali się pracownicy budowlani.

Fot. 7. Profil jamy grobowej wraz z załęgającymi nad nią warstwami śmietnika. Zbliżenie na profil uzyskany w ramach eksploracji archeologicznej. Powyżej pozostałości nawarstwień ziemnych, które przywarły do podbiccia fundamentu wykonanego od drugiej strony.

Fot. 8. Profil S POM 1, z widoczną jamą grobową.

Fot. 9. Szkielet kobiety wydobyty z POM 1, w trakcie badań antropologicznych.

Fot. 10. Pogłębianie POM 2, stan zastany.

Fot. 11. POM 3, widok od wschodu, stan zastany.

Fot. 12. POM 2, Obiekt 3 – dół do gaszenia wapna, profil E.

Fot. 13. POM 2, Obiekt 3 – dół do gaszenia wapna, profil S.

Fot. 14. Wkop przy Obiekcie 3, profil N (Widoczne nawarstwienia związane z wylewami Wisły i Rudawy).

Fot. 15. POM 2 w trakcie prac budowlanych.

Fot. 16. POM 3 w trakcie prac budowlanych.

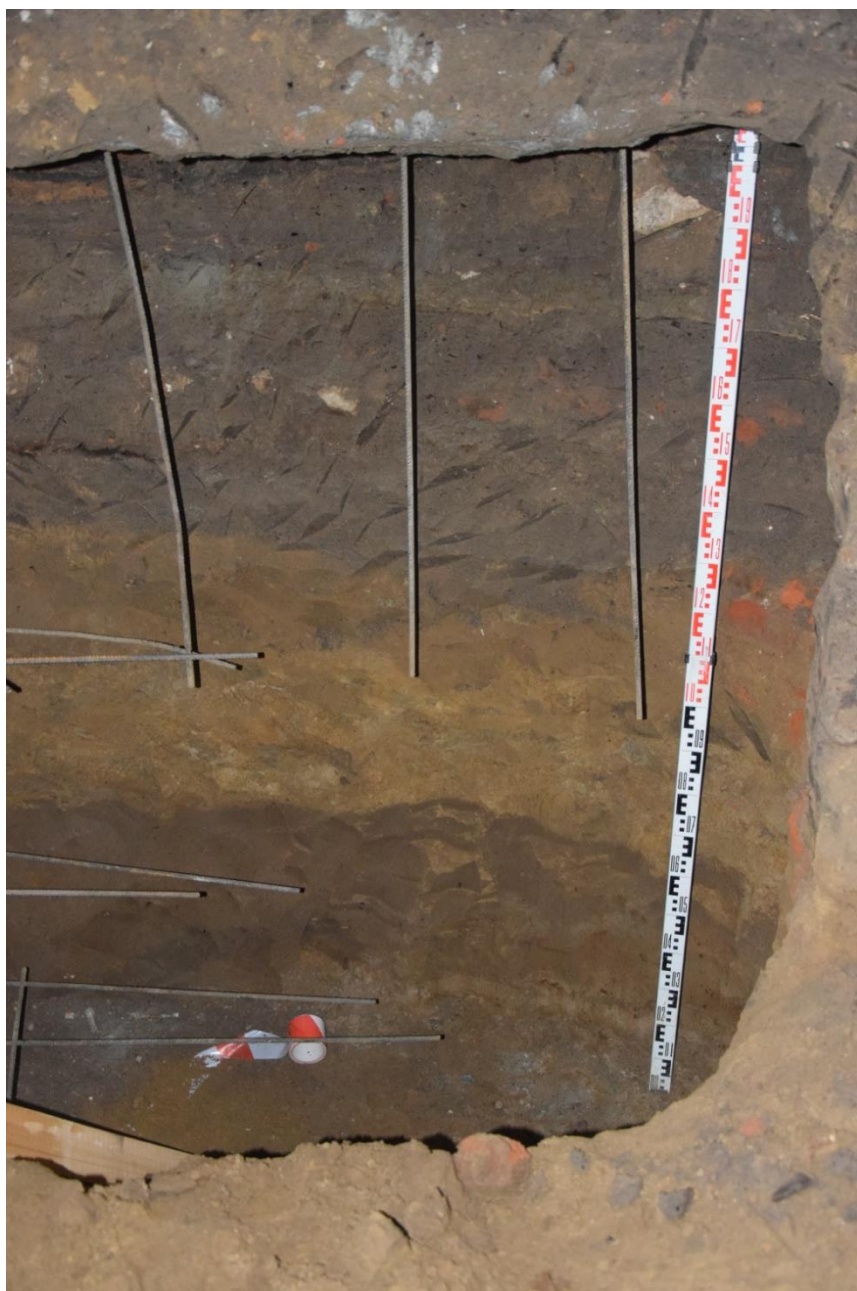
Fot. 17. Umieszczenie w POM 3 układu kamieni.

Fot. 18. Zbliżenie na układ kamieni w POM 3.

Fot. 19. POM 3 w trakcie podbijania fundamentów.

Fot. 20. Profil ziemny wewnątrz wkopu do podbicia fundamentu w POM 3. Widoczne nawarstwienia pod poziomem fundamentów Kossakówki.

Fot. 21. Profil ziemny wewnątrz wkopu do podbicia fundamentu w POM 3. Widoczna konstrukcja ceglana.

Fot. 22. Odkrycie ceglanej konstrukcji po drugiej stronie fundamentu Kossakówki w POM 3.

Fot. 23. Poziom nawarstwień nad ceglana konstrukcją w POM 2/3.

Fot. 24. Poziom konstrukcji ceglanej. Widoczne cegły wierzchnie mocno zniszczone.

Fot. 25. Profil konstrukcji ceglanej (fotografia bez lampy błyskowej).

Fot. 26. Profil konstrukcji ceglanej (fotografia z lampą błyskową).

Fot. 27. Poziom ceglanej konstrukcji po zdjęciu wierzchniej, zniszczonej warstwy cegieł.

Fot. 28. POM 2 po zakończeniu podbijania fundamentów.

Fot. 29. Profil W w POM 4 (szybie windy), widok dolnej partii profilu.

Fot. 30. Profil W w POM 4 (szyb windy), widok na wyższą partię profilu.

Fot. 31. POM 5 - widok od zewnątrz.

Fot. 32. Odkrycie bruku.

Fot. 33. Odczyszczony fragment bruku.

Fot. 34. Profil E w POM 5. Widoczne nawarstwienia śmietniska.

Fot. 35. Profil S w POM 5. Widoczne nawarstwienia śmietniska.

Fot. 36. Profil W w POM 5. Widoczne nawarstwienia śmietniska.

Fot. 37. Punktowe wybieranie ziemi w celu podbicia fundamentów.

Fot. 38. Bruk w jednym z miejsc podbicia fundamentów.

Fot. 38. Bruk w jednym z miejsc podbicia fundamentów.

Fot. 39. Profil E w jednym z miejsc podbicia fundamentów. Widoczny zakres śmietniska.

Fot. 40. Profil E w jednym z miejsc podbicia fundamentów. Widoczne zakres śmietniska.

Fot. 41. Profil W w jednym z miejsc podbicia fundamentów. Widoczny zakres śmietniska.

Fot. 42. Fragment bruku w jednym z miejsc podbicia fundamentów.

Fot. 43. Fragment bruku w jednym z miejsc podbicia fundamentów.

Fot. 44. Profil E w jednym z miejsc podbicia fundamentów.

Fot. 45. Poziom 300 w części północnej POM 5. Warstwy tuż nad brukiem.

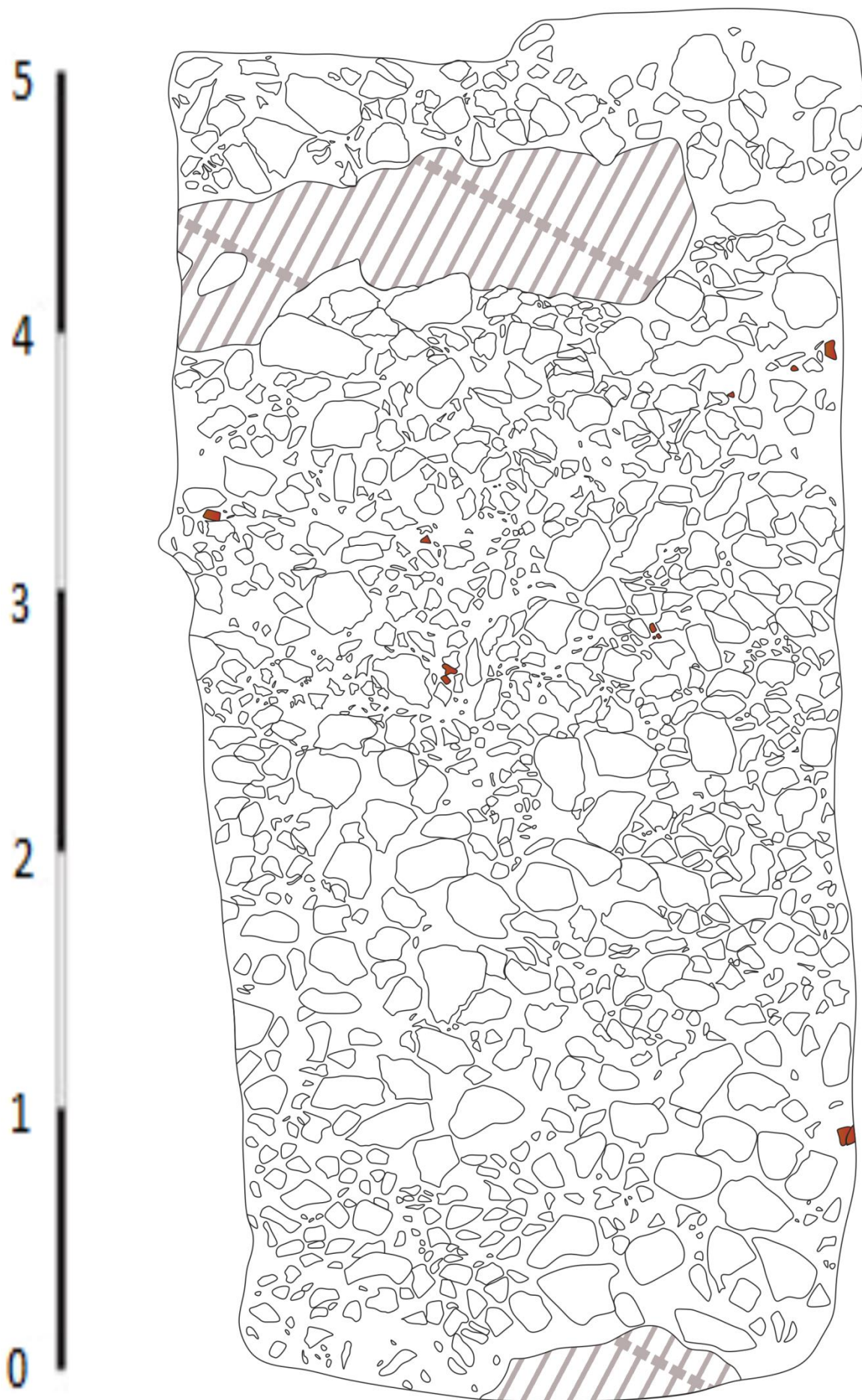
Fot. 46. Poziom 300 w części północnej POM 5. Warstwy tuż nad brukiem.

Fot. 47. Odczyszczony bruk na całej powierzchni POM 5. Widok z góry.

Fot. 48. Ortofotografia bruku z POM 5.

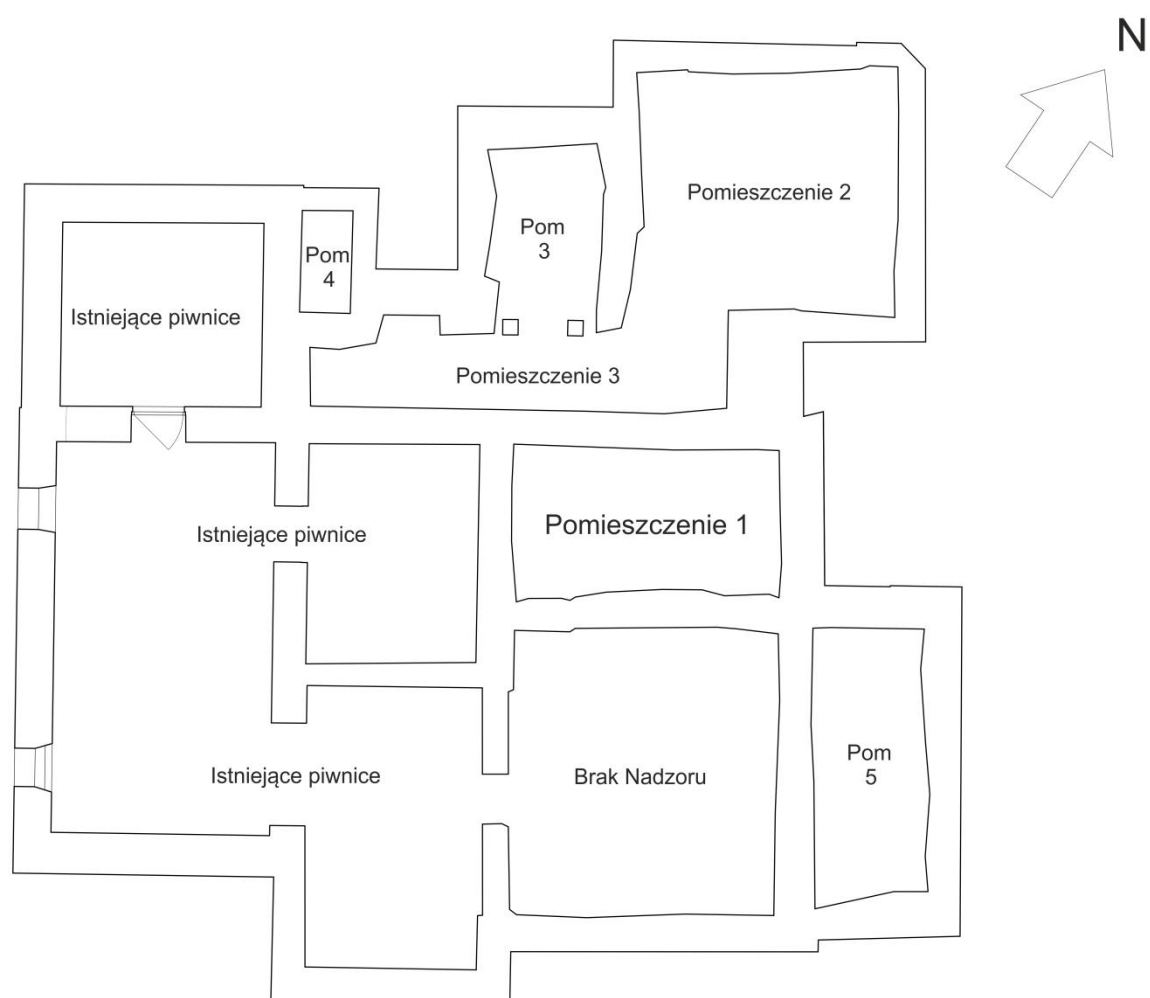
Fot. 49. Rysunek bruku z POM 5.

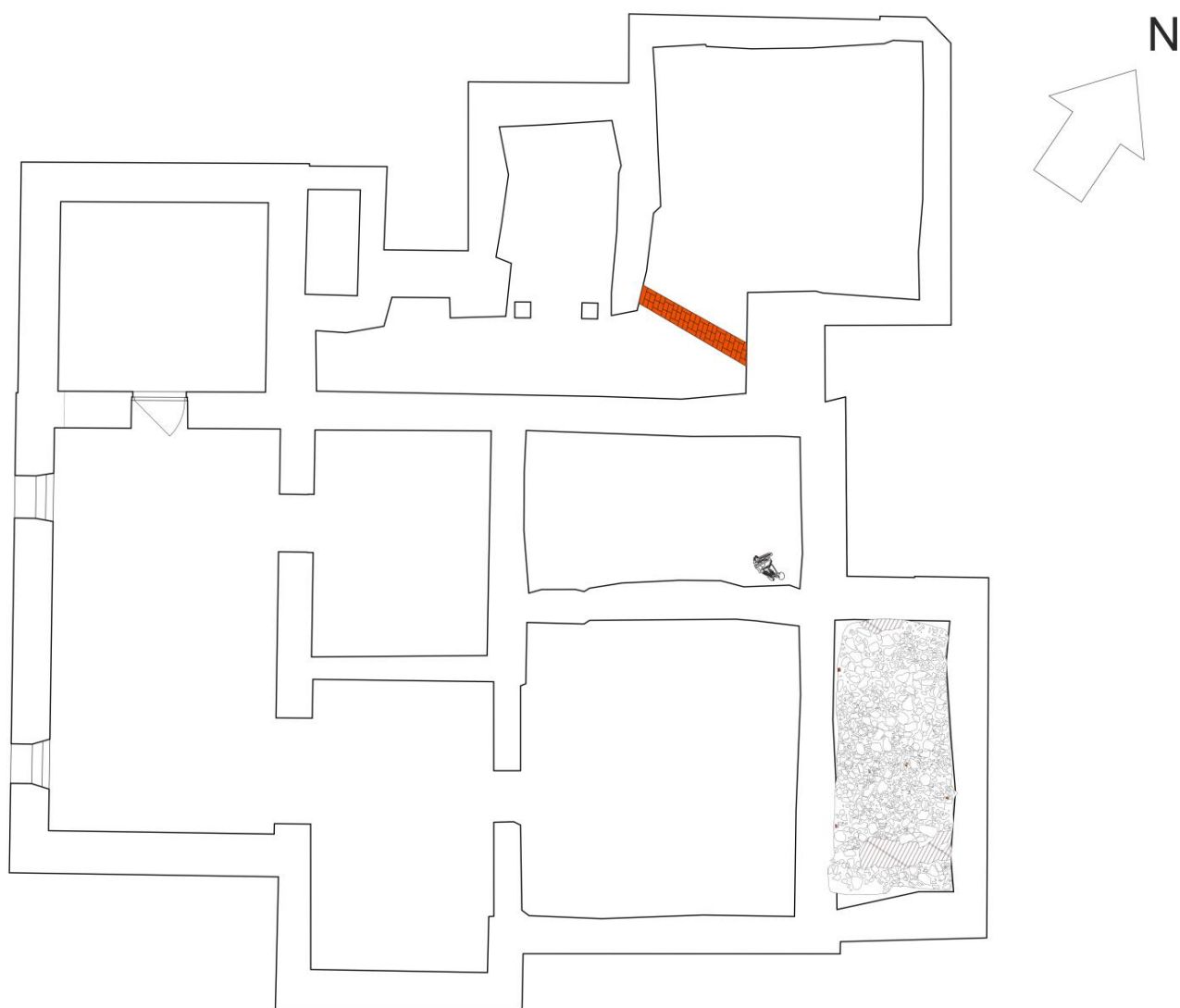
Fot. 50. Przekrój przez model 3D bruku, z zaznaczonymi koleinami.

Fot. 51. Zbliżenie na zaznaczone koleiny w przekroju modelu 3D bruku.

Fot. 52. Schemat poziomu piwnic. Opis pomieszczeń.

Fot. 53. Schemat poziomu piwnic z zaznaczonymi znaleziskami. Ceglany „murek”, pochówek w domniemanym układzie oraz bruk.

Fot. 54. Wybrane odpadki z produkcji kościanych koralików/guzików.

Fot. 55. Ceramiczne fajki i gwizdek.

Fot. 56. Wybrane zabytki metalowe, w tym sprzączka do paska, pierścień, spinka do mankietu z motywem kwiatowym, medalik, oraz fragment kościanej rękojeści od nożyka/brzytwy.